

RELIGIOONIÕPETUSE MUDELID EUROOPA KOOLIDES*

PILLE VALK

SISSEJUHATUS

Käesolev artikkel, mis on esimene eestikeelne ülevaade religiooniõpetusest (RÕ) erinevates Euroopa riikides, tutvustab selle õppeaine erinevaid mudeleid, püüdes leida Eesti oludesse sobivaid elemente ja põhimõtteid.

Vaadeldes RÕ arengut meie ilmajaos, tuleb tõdeda, et neis maades, kus lähiminevikku ei varjuta kommunistliku ideoloogia pärand, on RÕ ühes või teises vormis enamasti koolihariduse loomulik osa. RÕ on aktuaalseks saanud ka paljudes endistes Idabloki maades. Eesti kooli jaoks sobiliku kaasaegse RÕ kontseptsiooni väljatöötamiseks on kasulik neid erinevaid kogemusi ja RÕ mudeleid lähemalt tundma õppida. Kuigi mujal toimivat

* Artikkel tutvustab üht osa Eesti Teadusfondi grandid nr. 4634 toetusel tehtavast uurimisprojektist "Religiooniõpetuse kontseptsiooni väljatöötamine Eesti üldhariduskoolidele".

pole võimalik meie oludesse üksüheselt üle kanda, aitab niisugune analüüs leida ja kohandada sobivaid ideid Eesti oludesse.

RÕ mudelite süstematiseerimisel olen valinud aluseks RÕ keskse karakteristiku, RÕ loomuse, mis määrab, kas tegemist on konfessionaalse või mittekonfessionaalse õppeainega. Paraku ei võimalda artikli maht anda täielikku ülevaadet kõigi maade RÕ üksikasjadest. Näidete toomisel olen püüdnud tutvustada nii Lääne- kui ka Ida-Euroopa maade kogemusi ja probleeme. Põhjalikumat käsitlemist leiab RÕ **Soomes, Inglismaal ja Norras**. Soome RÕ esindab konfessionaalse RÕ mudelit, milles viimastel aastatel on esile tulnud mitmed huvitavad arengud. Inglismaa RÕ paistab silma multireligioosse lähenemise poolest, tähelepanu väärrib ka õppeaine korralduslik külge. Norrast on võtta kõige uuem mittekonfessionaalse RÕ näide. Üleminek konfessionaalselt õppeainelt mittekonfessionaalsele ja kõigile õpilastele kohustuslikule RÕ-le on tekitanud Norra ühiskonnas suuri vaidlusi, mis jõudsid ka Euroopa Inimõiguste Kohtusse. Selle protsessi kaasus on igati huvipakkuv ka Eesti olude taustal.

Olukorrast terviklikuma pildi saamiseks on artiklile lisatud ülevaatlik tabel RÕ kohta 38 Euroopa riigis. Siinkohal tuleb märkida, et mitmete endiste Idabloki maade RÕ kohta on see materjal lünklik, sest vastav informatsioon ei ole olnud kättesaadav. Ilmselt tuleneb see asjaolust, et RÕ on neis maades kujunemisjärgus ja ülevaatlikud tervikkäsitlused alles kirjutamata.

TERMINOLOOGIAST

Lähtudes sellest, kas RÕ-s rõhutatakse eeskätt usulise kasvatus- või mõistatus- või mõistatus- seda üldharidus-

liku õppeainena, võib RÕ mudelid jagada kaheks.¹ Esi- mesel juhul on tegemist traditsioonilise usuõpetusega, mis on ka tänapäeval paljude maade koolides elujõuline. Käesolevas artiklis kasutatakse sellise õppeaine tähis- tamiseks terminit *konfessionaalne RÕ*.

Konfessionaalse RÕ mõiste avamiseks sobib kasuta- da Esko Kähköse poolt välja toodud konfessionaalse RÕ kolme aspekti:²

1. Teoloogiline aspekt tähendab seda, et RÕ eesmärgid ja õppesisu on seotud õpilaste taustaks oleva konfessiooniga. Kindel koht on sellises RÕ-s usulisel praktikal (palved, laulud, jumalateenistus jm).

2. Juriidiline aspekt toob esile RÕ korralduslikud küsimused – kes otsustab RÕ sisulisi küsimusi, kes kor- raldab aine õpetamist koolides ja kontrollib seda.

3. Pedagoogiline aspekt tähendab seda, et RÕ lähtekohaks on see keskkond ja kultuur, milles õpilased kasvavad.³

Konfessionaalse RÕ eri aspektide variatiivsus võimaldab RÕ mudeleid diferentseerida.

Konfessionaalne RÕ lähtub ühe või teise konkreetse kiriku või religioosse rühma õpetusest. Nii võib rääkida näiteks islami, juudi, katoliiklikust või luterlikust RÕ-st. Õppeaine eesmärgiks on religioosse traditsiooni edasiand- mine järgmisele põlvkonnale ja selle järjepidevuse taga-

¹ John M. Sutcliffe, ed., *A Dictionary of Religious Education* (London: SCM Press Ltd, 1984), "Nature of RE," by John M. Hull.

² Esko Kähkönen, *Uskonnonopetuksen asema Suomen koulunuudis- tuksessa 1944–1970* (Kemijärvi: Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 101, 1976), 237–242.

³ Ülddidaktika kontekstis seonduvad konfessionaalse RÕ peda- googilise aspektiga sellised printsiibid nagu õppimine tuttavalt tundmatule ning kodukoha printsiip.

mine. Suuremal või vähemal määral eeldab niisugune mudel õpilaste ja nende perekondade seotust vastava konfessiooniga. Sellisele mudelile vastav RÕ võib olla väga lähedane või isegi kattuv kiriku ristimisõpetuse või kateheesiga.

RÕ mõistmine usulise kasvatusena on viinud selle aine väljajätmisele mitmete maade riiklike koolide õppekavast (nt Prantsusmaal⁴ ja Ameerika Ühendriikides). Leidub ka riike, kus RÕ konfessionaalne loomus on seadusega kaitstud (nt Iirimaa, Kreeka, enamik Saksa Liidumaid).⁵ Huvitaval kombel põhjendatakse vastavat otsust mõlemal juhul usuvabaduse tagamisega. Usulise kasvatusena väärtustamine on mitmetes maades viinud ka laia kiriklike koolide võrgu kujunemisele, kus kogu kooli õppekasvatustööd läbib lähtumine vastava kiriku põhimõtetest. Selliste maade seas võiks nimetada Inglismaad, Hollandit, Belgiat ja Taanit. Postsotsialistlikest riikidest on siin eriline kogemus Ungaril, kus koolisüsteemi reformi käigus tagastati kirikule suur osa koolidest. Mitmeid kristlikke koole on rajatud ka Lätis.

Konfessionaalne RÕ õpetamine on tihti delegeeritud vastavatele kirikutele, kes töötavad välja ainekavad, õppematerjalid ja koolitavad ise või kureerivad RÕ õpetajate ettevalmistamist ja nende tööd koolides. Äärmuslikel juhtudel pole RÕ õpetaja ametlikult isegi kooli õpetajaskonna liige (näiteks Ungari riigikoolides).

RÕ mõistmine üldharidusliku õppeainena, mis lisaks teoloogiale lähtub oluliselt ka pedagoogilistest printsi-

⁴ Siiski ei saa väita, et RÕ-l Prantsusmaal koolides üldse kohta pole. Üle 20% õpilastest õpib katoliku kiriku koolides, kus õppekava osaks on ka konfessionaalne RÕ. Hetkel on Prantsusmaal üles kerkinud arutelud religiooni ja kultuuri seoseid tutvustava kursuse siseseviimisest ka riigikoolidesse.

⁵ Kähkönen, *Uskonnonopetuksen asema Suomen koulunuudistuksessa 1944–1970*, 237–242.

pidest, on eelkirjeldatud kontseptsioonist oluliselt noorem. Selle mudeli puhul tehakse selget vahet kirikus ja koolis antava õpetuse ja kasvatus vahel. Kooli RÕ eesmärgina nähakse eeskätt teadmiste andmist ristiusu ja teiste religioonide kohta ning õpilase kõlbelise ja isikusliku arengu toetamist. Käesolevas artiklis kasutatakse niisuguse RÕ kohta terminit *mittekonfessionaalne RÕ*.

Mittekonfessionaalne RÕ on termin, mida võib lahti mõtestada erinevalt. Mittekonfessionaalsus võib olla:

1. Ideoloogiline mõiste, kus kristlust tutvustatakse ja seda käsitletakse konfessioonide mitmekesisust ignoreerides, jättes kõrvale teoloogia ja usu elu eripärad ning nende ajaloolise kujunemise.

2. Juriidiline või korralduslik mõiste, mis tähendab seda, et RÕ korraldamisega ei tegele kirik, vaid riik. Niisugune lähenemine ei pruugi välistada riigi ja kiriku koostööd RÕ arendamise ja korraldamise küsimustes (nt ainekavade ja õppematerjalide väljatöötamine, õpetajate koolitus jm).

3. Pedagoogiline mõiste, mille kohaselt RÕ eesmärgiks pole mitte misjon, vaid teadmiste andmine ristiusust ja teistest religioonidest. Samas ei tähenda see õpetajale oma vaadete salgamise kohustust, nagu ei saa välistada ka seda, et RÕ võib aidata õpilasel oma usulisi valikuid teha.

4. Oikumeeniline mõiste, mis tähendab seda, et kristliku traditsiooni tutvustamisel pööratakse eri konfessioonide ühisosa kõrval tähelepanu ka nende erinevustele neisse respektiga suhtudes. Tänapäevaks on niisugune mõtteviis laienenud ka erinevate religioonide tutvustamisele.⁶

⁶ Norbert Mette, Folkert Rickers, Hg., *Lexikon der Religionpädagogik* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2001), "Ökumenisches Lernen," von Ulrich Becker.

Järgnevas käsitluses kasutatakse terminit 'mittekonfessionaalne' õigusliku, pedagoogilise ja oikumeenilise mõistena.

Üheks esimeseks riigiks, kus mittekonfessionaalne RÕ, toona *interkonfessionaalse usuõpetuse* nime all, välja töötati, oli Eesti. Teravad vaidlused usuõpetuse üle vabariigi algaastatel, mis lühikeseks ajaks usuõpetuse kooli õppekavast kõrvaldasid, said tõukeks 1920-ndate algul läbi viidud kooli usuõpetuse reformile, millega loobuti varem ainuvõimalikust konfessionaalsest usuõpetusest ja aine muudeti vabatahtlikuks.⁷ Oluline teenäitaja mittekonfessionaalse RÕ arengule on 1960-ndate lõpust olnud Inglismaa, kus 1975. a ilmunud "*The Birmingham Agreed Syllabus*" oli esimeseks ametlikuks ainekavaks, milles RÕ tervikuna mõtestati pedagoogikast, mitte teoloogiast lähtuvalt.⁸

KONFESSIONAALNE RELIGIOONIÕPETUS

Konfessionaalne RÕ on pika ajalooga traditsiooniline RÕ mudel, mille areng on olnud tihedalt seotud kirikuga ja mis on domineerinud kogu varasemas kooli ajaloos. Tänapäeva Euroopas on niisugune mudel jätkuvalt paljudes riikides esindatud. Kristliku konfessionaalse RÕ mudelid on kõige selgemini diferentseeritavad juriidilisest aspektist lähtudes, mis määratleb esmalt aine staatuse, näidates, kas tegemist on kohustusliku või valikainega, ning sätestab, kuidas on jaotatud RÕ korraldamisega seotud ülesanded.

⁷ Pille Valk, *Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos* (Tallinn: Logos, 1997), 36–37.

⁸ Sutcliffe, *A Dictionary of Religious Education*, 285. *Agreed Syllabus of Religious Instruction with Foreword, Introduction, Details of the Conference and Sections from the Education Act* (Birmingham: City of Birmingham education Committee, 1975).

RÕ kohustusliku või valikainena

Austrias, Belgias, Irimaal, Kreekas, Küprosel, Soomes, Saksamaa enamikes liidumaades, osades Šveitsi kantonites ning Hollandi ja Ungari kiriklikes koolides on konfessionaalne RÕ kohustuslik õppeaine. Bosnias, Bulgaarias, Gruusias, Hispaanias, Itaalias, Leedus, Luksemburgis, Lätis, Maltal, Poolas, Portugalis, Alsace-Moeselle'is, Slovakkias, Tšehhis, Ungaris ja Venemaal on konfessionaalne RÕ valikaine staatuses.

Kohustusliku aine staatus võib omada eri maades erinevat tähendust. See võib seisneda kohustuslikus valikus RÕ ja mõne alternatiivse õppeaine vahel, mille ülesandeks on erinevaid religioone puudutavate põhi-teadmiste andmine ja kõlbeline ning väärtuskasvatus. Belgias on selleks alternatiiviks eetika, Saksamaa koolides eetika, väärtusõpetus või filosoofia, Soomes maailmavaateõpetus. Austrias, Irimaal, Kreekas ja Küprosel RÕ-le alternatiivne õppeaine puudub.

Austria mudelit võib pidada konfessionaalse ja kohustusliku RÕ üheks perfektsemaks näiteks. RÕ õpetamise õigus on koolis 15-l registreeritud kirikul ja usulisel ühendusel. Seega on mõeldav olukord, kus RÕ tunniks jagunevad õpilased vastavalt enda või oma pere usulisele kuuluvusele kuni 15-sse rühma. Teise konfessiooni RÕ-s osalemine ei ole lubatud. Õpilased, kes ühegi konfessiooniga seotud pole, võivad avalduse põhjal osaleda enda või vanemate poolt valitud rühma tunnis. Seaduse kohaselt tuleb neile õpilastele, kes RÕ tunnis ei osale, korraldada järelevalve. Märkimisväärne on seegi, et kogu sellist õpetust finantseerib riik.

Konfessionaalsele RÕ-le **valikaine** staatuse andmine, mis lähtub usuvabaduse tagamise põhimõttest, võib reaalses koolielus anda väga erinevaid tulemusi. Hispaanias, Itaalias ja Maltal tähendab see seda, et praktiliselt kõik õpilased osalevad katoliiklikus RÕ-s,

millest vaid väga väike osa teistsuguse usulise taustaga õpilasi on vanemate sooviavalduse põhjal vabastatud.

Endistes sotsialismimaades (nt Bulgaarias, Gruusias, Slovakkias, Tšehhis ja Venemaal) on tulemuseks aga õppeaine, milles osalejate hulk on suhteliselt tagasihoidlik. Positiivseks erandiks on siin vaid Poola, kus RÕ-s osaleb ca 90% õpilastest.⁹ Enamikel juhtudel jääb aga valdav osa õpilastest ainevaldkonnas orienteerumist võimaldavatest põhjalikumatest teadmistest ilma. Probleemi süvendab ka asjaolu, et kuigi seadusega on enamasti ette nähtud RÕ-le alternatiivne õppeaine, ei ole suudetud seda seni realselt käivitada.

Kirikute ja riigi rollid RÕ korraldamises

Sellest aspektist vaadates jagunevad konfessionaalse RÕ mudelid kaheks:

1) RÕ ainekavade ja õppematerjalide väljatöötamine ning õpetajate ettevalmistamine on kirikute või vastavate usuliste ühenduste ülesanne. Siia rühma kuuluvad näiteks Iirimaa, Itaalia, Läti, Poola, Slovakkia, Tšehhi ja Ungari (eriti kiriklike koolide osas).

2) RÕ korraldamine toimub riigi koostöös kirikute või usuliste ühendustega. Selline mudel toimib Austrias, Kreekas, Saksamaal, Soomes ja osades Šveitsi kantonites.

Esimese mudeli puhul võib täheldada, et RÕ on neis riikides selgemalt kirikukeskne ja tugeva **initsiat-sioonilise** iseloomuga. Teatud puhkudel võib seda käsitada "kiriku filiaalina koolis". Niisugune RÕ tugev seotus kirikuga, mis näib töötavat järjepideva RÕ traditsiooniga suhteliselt monokonfessionaalses keskkonnas,

⁹ Elzbieta Byrtek, "Poland. Religious Education," *Religious Education in Europe*, Peter Schreiner, ed. (Münster: ICCS/Comenius-Institute, 2000), 132–133.

on endistes Idabloki maades esile toonud terve rea probleeme.

Nii on näidanud mõned küsitlused Tšehhis, et vaid 5% õpilastest on huvitatud regulaarselt toimuvast valikainest, mida koolis õpetavad enamasti vaimulikud oma põhitöö kõrvalt. Samas ollakse huvitatud laiema taustaga RÕ-st ja väärtuskasvatusest.¹⁰

Lätis, kus alates 1998. a võib konfessionaalne RÕ olla koolis kohustuslik õppeaine, viidi Läti Kristlike Koolide Ühenduse poolt õpilaste ja lapsevanemate hulgas läbi küsitlus (N=2517), mille tulemuste põhjal toetas kirikukeskset RÕ-st vaid 5% vastanutest.¹¹ Niimetatud uurimus tõi välja ka selle, et 96% õpilastest ja nende vanematest olid huvitatud üldkristlikult aluselt lähtuvast RÕ-st ja arvasid, et konfessionaalne RÕ põhjustab pingeid eri kirikute ja usuliste rühmade vahel. Õpilaste jaotamist usulise kuuluvuse järgi peeti vääraks. Samas võttis Läti Seim kirikujuhtide tugeval surveel 1998. a vastu seaduse, mis sätestas RÕ konfessionaalse õppeainena.¹²

Ida-Euroopa maades on tõsiseks küsimuseks heatasemeliste RÕ õpetajate ja spetsialistide nappus. Vahepealsetes ideoloogilistes tuultes räsitud kirikud ei suuda tihti üksi õpetajate ja õppematerjalide ettevalmistamise eest hea seista. Vaimulikele, kelle ettevalmistuses religioonipedagoogika on olnud tagasihoidlikul kohal, on kogudusetöö kõrvalt koolitundide andmine tihti üle jõu käiv. Nii või teisiti kipub selline RÕ jääma muu koolielu taustal suhteliselt eraldiseisvaks.

¹⁰ Ondrej Sobeslavsky, "Czech Republic. Religious Education," *Religious Education in Europe*, 25–26.

¹¹ Edite Roskalne, "Latvia. Religious Education," *Religious Education in Europe*, 112–115.

¹² *Ibid.*

RÕ korraldamine kiriku ja riigi koostöös loob paremad eeldused RÕ integreerimiseks kooli õppe-kasvatustöösse. Niisugune mudel on iseloomulik riikidele, kus RÕ on saanud järjepidevalt areneda ning koostöö saab toetuda traditsioonile ja vastastikusele usaldusele.

Soome kooli RÕ arengujooni 1990-ndatel

RÕ taustana on Soome puhul oluline märkida seda, et ca 88% sealsest elanikkonnast on seotud luterliku kirikuga. Soome luterlikul kirikul ja ortodoksi kirikul, kuhu kuulub veidi üle 1% elanikkonnast, on eriline avalik-õigusliku institutsiooni staatus.¹³ Vastavalt seadusele on Soome koolis RÕ õppeaine, mida õpetatakse vastavalt õpilaste enamuse konfessionaalsele kuuluvusele. Kui sellisest RÕ-st on usuvabaduse seaduse põhjal vabastatud vähemalt kolm luterlast või ortodoksi, tuleb omavalitsusel neile korraldada eraldi konfessionaalse RÕ tunnid. Teiste usuliste vähemuste liikmetele, kui neid on vähemalt kolm, tuleb nende usutunnistusele vastavat RÕ korraldada juhul, kui seda nõutakse.¹⁴ RÕ alternatiiviks on *maailmavaateõpetus*, mis erinevalt õpilaste enamuse konfessionaalse kuuluvuse järgi õpetatavast RÕ-st ei ole avatud kõigile õpilastele, vaid ainult neile, kes pole ühegi konfessiooniga seotud.¹⁵ Seda ainet õpib ca 2-3% õpilastest, kes elavad valdavalt Helsingis ja selle lähiümbruses.

Praeguseks on lisaks luterlikule ja ortodoksi RÕ ainekavadele oma RÕ ainekava välja töötanud ka katoliiklased, moslemid, adventistid, bahâ'id ja antroposoofiast

¹³ Gerhard Robbers, ed., *State and Church in the European Union* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1996), 282.

¹⁴ Perusopetuslaki, *Suomen säädöskokoelma*, Laki 628/1998, 13§. Lukiolaki, *Suomen säädöskokoelma*, Laki 629/1998, 9§.

¹⁵ *Ibid.*

lähtuv liikumine Ühendus Kristuses.¹⁶ Kui M. Pyysiäise analüüsile tuginedes võib kuut viimatinimetatut pidada puhta konfessionaalse mudeli esindajateks, siis luterlik RÕ on 1990-ndatel läbi teinud teatud muutusi.¹⁷ J. Seppälä vaidlustab isegi selle aine nimetamises konfessionaalseks. Selle asemele pakub ta mõistet “konfessionist lähtuv või konfessioonipõhine RÕ”, mille iseloomulikeks joonteks on:

1) kooli RÕ eristamine kirikus antavast ristimisõpetusest ja

2) teiste konfessioonide ja usundite käsitlemine RÕ raames.¹⁸

Sellise RÕ puhul ei determineeri kirik RÕ sisu, eesmärgid ja raame, vaid on vundamendiks, millest RÕ lähtub. Konfessionaalsusest saab siin kõnelda vaid pedagoogilist aspekti silmas pidades. Niisugune RÕ ületab ühe konkreetse konfessiooni piirid ja siinkirjutaja meelest võiks sellist RÕ-st nimetada **avatud konfessionaalsusega RÕ-ks**. Niisuguse RÕ haakub suurepäraselt põhikooli ja gümnaasiumi õppekavas sõnastatud eesmärkidega, mis kokkuvõtlikult esitatuna kõlavad nõnda: RÕ

- aitab õpilastel tundma õppida oma konfessiooni ja kultuuritraditsiooni ning toetab tema maailmavaate kujunemist,

¹⁶ Markku Pyysiäinen, *Yksi oppiaine, seitsemän opetussuunitelmaa. Peruskoulun ja lukion opetushallituksen 1990-luvulla vahvistamien uskonnon opetussuunitelmien tunnustuksellinen luonne* (Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, Tutkimuksia 223, 2000), 10–71.

¹⁷ *Ibid*, 84–87.

¹⁸ Jarkko Seppälä, “Mitä on uskonnondidaktiikka?” *Nautinnon lähteillä. Aineen opettaminen ja luovuus. Ainedidaktiikan symposiumi Helsingissä 2.2.1996*, S. Tella, toim. (Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 163, 1996), 93–94.

- tutvustab õpilast teiste uskkondade ja maailmavaadetega ning nende traditsioonidega, valmistades teda ette toimetulekuks pluralistlikus ühiskonnas erinevalt mõtlevate inimeste keskel,

- kujundab eetilisel vastutustundlikku eluhoiakut läbi oma tegude ja nende tagajärgede seose mõistmise, loob eeldused väärtuste valikuks ja valmisoleku kaasa rääkida ühiskonna arengus.¹⁹

Soome RÕ võimalikke tulevikuarenguid prognoosides toob M. Pyysiäinen välja järgmised võimalused:²⁰

1) Lähtudes järjest mitmekesistuvast religioosest maastikust hakkavad järjest enamad uskkonnad nõudma oma usutunnistusest lähtuvat RÕ-t. See toob kaasa RÕ killunemise ja võib saada majanduslikult ja korralduslikult problemaatiliseks. Samas tõstatub ka küsimus, kas ei peaks selline RÕ olema uskkondade endi ülesanne.

2) Lähtudes seisukohast, et kool seisab ühiskonna kui terviku teenistuses, areneb RÕ selles suunas, et sellest saab kõigile õpilastele ühine aine, nagu see on ka Rootsis ja Norras. See oleks areng mittekonfessionaalse RÕ suunas, mille kõrval võiks ruumi olla ka ühes või teises mahus konfessionaalsele õpetusele.

Esimene samm kõigile õpilastele avatud RÕ suunas on hoomatav ka uue luterliku RÕ ainekava väljatöötamisel. Kavas on loobuda aine määratlemisest konfes-

¹⁹ Kouluhallitus, *Peruskoulun opetussuunitelman perusteet* (Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1994), 89. *Lukion opetussuunitelman perusteet* (Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1994), 87.

²⁰ Pyysiäinen, *Yksi oppiaine, seitsemän opetussuunnitelmaa*, 86–87. Markku Pyysiäinen, “The challenge of the students for religious education: a Finnish view,” *Into the third Millenium. Föreningen lärare I religionskunskap* (Malmö: Team Offset & Media, 1999), 51.

sionaalse õppeainena, samuti ei nõuta enam RÕ õpetajalt kuulumist luterlikku kirikusse.²¹

MITTEKONFESSIONAALNE RELIGIOONIÕPETUS

Mittekonnaalse RÕ mudeli laiem levik sai alguse XX sajandil, kui mõningates maades hakati selgemat vahet tegema kiriku ristimisõpetuse ja kooli RÕ vahel. Korralduslikult sai sellisest RÕ-st haridusinstitutionide vastutusala. Enamasti on aga ka kirikute ja koguduste esindajad ainekavade ja õppematerjalide väljatöötamise ning õpetajate koolitusse kaasatud.

Mittekonnaalse RÕ arengu taustaks on muutuste ja arengute kompleks, millest võiks nimetada laienevat sekulariseerumist, kasvavat usulist mitmekesisust ühenduses globaliseerumisega ning uusi paradigmasid pedagoogikas ja psühholoogias. Kõige selle valguses on esile kerkinud küsimus RÕ rollist ja olemusest muutavas pluralistlikus ühiskonnas, eriti ühtluskooli põhimõttel ülesehitatud riiklikus koolisüsteemis.

RÕ eesmärged võib selle mudeli raames sõnastada kokkuvõtlikult nõnda:

- RÕ aitab tundma õppida oma maa kultuuri ja religiooni rolli selles. Ainekava koostamise printsiipide osas tähendab see suurema tähelepanu pööramist ja vastavalt suurema mahu eraldamist ristiusule kui Euroopa kultuuri olulisele kujundajale.

- RÕ aitab erinevate religioonide ja maailmavaadete tutvustamise kaudu orienteeruda erinevate maade ja rahvaste kultuuripärandis, traditsioonides ja tavades. RÕ

²¹ Juha Luodeslampi, Marku Holma, "Religious Education in the Finnish School," paper presented on the Elspeet-consultation of Institutes of (Religious) Education, April, 2002.

valmistab õpilasi ette eluks pluralistlikus muutuvas maailmas, loob eeldused dialoogiks maailma erinevalt mõistvate inimeste vahel. Tähelepanu tuleb siinkohal pöörata sellele, et erinevad religioonid saaksid õppe-materjalides ja tundides käsitletud võimalikult adekvaatselt. Heaks tooniks peetakse seda, et vastavad õppe-materjalid on läbi vaadanud ja heaks kiitnud ka vastava konfessiooni või usundi esindajad.

- RÕ toetab õpilase kõlbelist ja isiksuslikku arengut ning väärtushinnangute kujunemist. Järjepidev RÕ loob eeldused õpilase kõlbelise arengu järjepidevaks toetamiseks. Lisaks eetikateemalistele erikursustele soovitatakse sellele aspektile tähelepanu pöörata läbi kogu RÕ kursuse.

Mittekonfessionaalne RÕ mudel on tänapäeva Euroopas esindatud Suurbritannias, Islandil, Norras, Rootsis ja Taanis, mõnedes Šveitsi kantonites ning Berliinis, Brandenburgis ja Bremenis Saksamaal. Huvitav on märkida, et nende maade hulgas on mitmeid riike, kus ühel kirikutest on riigikiriku staatus.²²

Üheks niisuguseks maaks on **Taani**, kus luterlikku rahvakirikusse kuulub ca 88% elanikkonnast.²³ Mittekonfessionaalsele RÕ-le pani Taanis selge aluse 1975. a rahvakooli seadus, kus rõhutati mõttevabaduse ja demokraatia põhimõtteid ning luterliku kiriku keskse rolli asemel toodi esile ühiskonnale kui tervikule olulised

²² Inglismaal on riigikirikuks anglikaani kirik, Islandil, Taanis ja Norras on rahvakiriku staatus luterlikul kirikul; Rootsis kaotati luterliku kiriku riigikiriklik staatus alles 2000. a.

²³ Inger Dübeck, "State and Church in Denmark," *State and Church in the European Union*, Gerhard Robbers, ed. (Baden-Baden: Nomos-verlagsgesellschaft, 1996), 37.

kultuurilised ja poliitilised väärtused.²⁴ Tähtsaks peetakse õpilaste probleemide ja eluliste küsimuste käsitlemist. Kogu õpetus peab silmas pidama õpilaste kultuurilist tausta. RÕ on määratletud kultuuriliselt üldhariv põhiaainena.²⁵

RÕ on kõigile õpilastele kohustuslik. Varasem tundidest vabastuse taotlemise võimalus teistsuguse usulise taustaga õpilastele, mis põhikooli osas kehtib tänaseni, kaotati keskkooli osas 1995. a.²⁶

RÕ ainekavas on keskne koht ristiusul. Gümnaasiumi ainekava näeb sellele lisaks ette ühe maailmareligiooni ja ühe loodususundi käsitlemist. Vastava valiku tegemise õigus on õpilastel. Religioonifilosoofia ja eetika on ainekava kohustuslikud osad. Võimalik on tutvustada ka uusususundeid. RÕ puudub põhikooli 7. klassis, kui valdav osa õpilastest käib leerikoolis.²⁷

Endise Saksa Demokraatliku Vabariigi aladel asuvates liidumaades on RÕ areng olnud erinev. Põhiliste probleemidena on siin esile kerkinud vahepealse ateistliku ideoloogia märgatav mõju ning asjaolu, et sotsialismiperioodil ideoloogiaasutuseks muutunud kooli õpetajaskond töötab suures osas koolides edasi.²⁸ Enamasti on RÕ-s vali-

²⁴ Sven-Åke Selander, "State, Church and School in the Scandinavian countries - in a European perspective," *Into the third Millenium*, 67-68. Keskkooli RÕ-s on mittekonfessionaalne lähenemine täheldatav juba 1877. aastast. - Hanne Josephsen, "The danish Schools system," *Into the third Millenium*, 22.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Josephsen, "The Danish Schools system," *Into the third Millenium*, 23.

²⁷ Mikael Holt, "Denmark. Religious Education", *Religious Education in Europe*, 28.

²⁸ Raimund Hoenen, "Religion and Ethics in east German Schools: Problems and Opportunities for a New Beginning," *British Journal of Religious Education* 18:1 (1995): 48.

tud Lääne-Saksamaa tüüpiline konfessionaalse RÕ mudel, millele on mõnel pool alternatiiviks loodud neutraalsest taustast lähtuvad eetika või filosoofia kursused. Eetika õpetamise tähtsuse rõhutamine näib olevat endistes Ida-Saksa liidumaades ühendavaks ühiskondlikuks huviks.

Huvitav näide sobiva RÕ mudeli otsimisest postsotsialistlikus kontekstis, kus vaid kuni 20% elanikkonnast on kirikuga seotud, sai alguse 1996. a **Brandenburgis**, kus viidi sisse uus mittekonfessionaalse RÕ mudel nime all "*Lebensgestaltung – Ethik – Religionskunde*" (LER). Vastavalt seadusele tuleb seda õpetada ilma konfessionaalse lähenemiseta, eri religioonide ja maailmavaadete suhtes neutraalselt positsioonilt.²⁹ Lisaks sellele kohustuslikule ainele on soovijatel võimalik õppida ka konfessionaalset RÕ-t, mida korraldavad kirikud ja kogudused koolide toetusel. Nagu igal pool mujalgi Saksamaal, on õpilasel või tema vanematel võimalus taotleda selle aine õppimisest vabastust. Mittekonfessionaalse RÕ mudeli head vastuvõtmist näitas 1994. a läbiviidud küsitlus, kus 84% õpilastest ja valdav enamus vanematest sellise RÕ-ga rahul oli.³⁰

Inglismaa ja Wales

RÕ õpetamise aluseks Inglismaa ja Walesi riigikoolides on 1988. a Hariduse Reformi Seadus (*Education Reform Act*), mille järgi RÕ koosneb kahest komponendist – mittekonfessionaalsest RÕ-st ja igapäevastest koolipalvustest.³¹ Mõlemad on õpilastele kohustuslikud. Vastavalt

²⁹ Christoph Th. Scheilke, "Report about the workshop on LER (life orientation, ethics, religious knowledge) in the 'Bundesland' Brandenburg/Germany," *Into the third Millenium*, 77.

³⁰ *Ibid*, 78.

³¹ Alan S. Brown, "Religious education in England and Wales," Hans Spinder, ed., *RE in Europe* (A Publication of the Intereuropean Commission on Church and School, 1992), 23-26.

seadusele tuleb RÕ õpiainese valikul silmas pidada seda, et Suurbritannia usuline traditsioon on olnud ja on seotud ristiusuga. Seega tuleb kristlusele eraldada *ca* pool õppematerjali mahust. Selle kõrval peavad aga käsitlemist leidma ka teised riigis esindatud religioonid.

1988. a haridusseaduse reformi järgi peavad koolipalvused lähtuma laiaast üldkristlikust taustast. Kui valdav enamus õpilastest on aga teistsuguse usulise taustaga (moslemid, sikhid vm), on ette nähtud ka võimalused multireligioosseteks ühispalvusteks.³²

Eraldi tähelepanu väärib unikaalne RÕ korraldamise mudel. RÕ ainekava (*Agreed Syllabus*) väljatöötamine on omavalitsuste haridust korraldavate institutsioonide ülesanne ja see ainekava on kohustuslik kõigile selle omavalitsuse territooriumil töötavatele koolidele (v.a omafinantseerimisega religioossed erakoolid). Ainekava väljatöötamisse on kaasatud neli komiteed:

1) eri konfessioonide ja religioonide esindajad, kes tegutsevad vastava omavalitsuse territooriumil;

2) anglikaani kiriku esindajad (see komitee toimib vaid Inglismaal, sest Walesis ei ole anglikaani kirikul enam eristaatust);

3) õpetajate esindajad;

4) kohalike haridusjuhtide (*Local Education Authority – LEA*) esindajad.

RÕ ainekava või selle muudatused peavad saama kõigi nimetatud komiteede heakskiidu.

RÕ üle teostab järelevalvet kõigi eelnimetatud komisjonide esindajatest koosnev nõukogu – *Standing Advisory Council for RE*, kes korraldab ka õpetajate täienduskoolitust.³³

³² David Lankshear, "Great Britain. Religious Education," *Religious Education in Europe*, 54.

³³ Brown, "Religious education in England and Wales," *RE in Europe*, 23–26.

Selline koostöö tagab kooli RÕ arendamisel kõigi erinevate konfessioonide ja religioosete rühmituste huvide arvessevõtmise ning vastavate õppematerjalide adekvaatsuse. Realse koolielu seisukohast on oluline seegi, et RÕ arvestab konkreetse õpilaskontingendi usulist tausta – RÕ tundides õpitakse üksteist tundma ja respektierima.

RÕ ainekava peab vastama järgmistele põhimõtetele:

1. RÕ ei tohi olla konfessionaalne.
2. RÕ ei tohi olla suunatud õpilaste 'pööramisele', neile üht või teist maailmavaadet peale surudes.
3. RÕ aluseks on ristiusk ja teised suuremad religioonid, nende traditsioonid, praktika ja õpetused. Ainekava ülesandeks on määratleda, milliseid konkreetseid teemasid, millises vanuses ja mis ajal tuleb käsitleda.
4. RÕ ei piirdu vaid informatsiooni andmisega eri religioonide, nende traditsioonide, praktika ja õpetuse kohta, vaid peab laienema üldisemale tasandile, hõlmates küsimusi heast ja kurjast ning näitama, kuidas usk väljendub inimeste igapäevases elus.
5. RÕ peab pidama silmas nii üldrahvalikke kui ka kohalikke huvisid. Ainekava peab võimalikult hästi vastama õpilaste ja lapsevanemate ootustele, et vältida RÕ-st vabastuse taotlejate suurt hulka.³⁴

Inglismaa ja Walesi RÕ mudelit võib pidada mittekonfessionaalse RÕ mudeli edasiarenduseks multireligioosse mudeli suunas, mis kõige paindlikumalt arvestab õpilaste ja ühiskonna kui terviku usulise taustaga, tagades demokraatliku laiapõhjalise kaasaráakimisvõimaluse kõigile asjast huvitatud osapooltele. Niisugune RÕ saab heatasemelise teostuse korral luua eeldused

³⁴ *Ibid*, 26.

üksteistemõistmiseks järjest pluralistlikumas ühiskonnas, killustumata eri konfessioonide ja uskkondade vahel.

Norra religiooniõpetus – kohustuslik kõigile

1997. a algas Norra koolis üleminek konfessionaalselt RÕ-lt mittekonfessionaalsele õppeainele, mille nimi eesti keeles võiks olla “Kristlus, teised religioonid ja kõlbeline kasvatus” (*Kristendomskunnskap med religions- og livssynorientering – KRL*).³⁵ Sellise tulemuseni viinud arengu esimesed sammud astuti 1969. a, kui Norra parlament diferentseeris kooli RÕ kiriku ristimisõpetusest.³⁶

Erinevalt varasemast süsteemist, kus konfessionaalse RÕ alternatiiviks oli humanistliku filosoofia ja eetika kursus, uuel õppeainel alternatiivi pole ja vabastuse taotlemine sellest aimest on väga piiratud, tulles kõne alla vaid üksikute õppekäikude või üksikküsimuste puhul, millest teistsuguse usulise taustaga vanemad võivad taotleda oma lapse vabastamist. RÕ reformi tagamaad on seotud järjest kasvava migrantide hulgaga Norras. Uustulnukate seas on arvukaim 60 000-liikmeline moslemite kogukond, kes elavad valdavalt Oslos ja selle ümbruses.³⁷ RÕ-s nähakse olulist tegurit uute ühiskonnaliikmete integreerimiseks Norra kultuuriruumi. Teiselt poolt oli muutuste taga globaalse olukorra adumine, kus järjest pluralistlikumaks muutuv maailmas vajab oma identiteet selgemat teadvustamist ja väärtustamist.³⁸

³⁵ Ann Midttun, “Norway. Religious Education,” *Religious Education in Europe*, 124.

³⁶ *Ibid*, 126.

³⁷ Trond Enger, “Religious Education for all pupils – The Norwegian way,” *Panorama, Vol 2, No 2* (Winter 1998), 123.

³⁸ *Ibid*, 124.

RÕ eesmärgid on sõnastatud järgnevalt:

1. tutvustada õpilasi Piibliga ja ristiusuga kui kultuurikonteksti kujundaja, usu, moraali ja maailma mõistmise viisi allikaga;

2. tutvustada õpilasi koolihariduse aluseks olevate kristlike ja humanistlike väärtustega;

3. tutvustada õpilastele teisi maailmareligioone ja filosoofiaid - usu, eetika ja maailma mõistmise allikaid;

4. kujundada üksteisemõistmist, respekti ja avatust, et kaasa aidata dialoogile erinevate uskude ja maailmavaadete esindajate vahel;

5. toetada õpilaste isiksuse kasvamist ja kujunemist.³⁹

Seega on RÕ ülesandeks anda õpilastele baasteadmisi kultuurist ja **väärtustest**. Õppeaine eripäraks on ristiusu-põhisus, millega on orgaaniliselt seotud avatus teiste religioonide ja maailmavaadete suhtes. Kristlusele on pühendatud 3/5 õppematerjalist. Teiste usundite tutvustamine algab juba esimesel kooliastmel. Ann Midttun on uut ainekava analüüsidest toonud välja huvitava nüansi – et kristluse tutvustamisel lähtutakse selle religiooni rollist Norra ühiskonnas, tähendab see teatud mõttes luterliku konfessiooni esiletõstmist. See ei tähenda aga luterluse esitamist teiste konfessioonide seas “õigemana”, vaid tähendab lihtsalt viitamist luterluse olulisemale rollile Norra kontekstis. Teatud mõttes saab siin kõnelda konfessionaalsusest pedagoogilises plaanis.⁴⁰

RÕ muutmine kõigile õpilastele kohustuslikuks õppeaineiks tõi kaasa teravad debadid, mis jõudsid

³⁹ Midttun, “Norway. Religious Education,” *Religious Education in Europe*, 125.

⁴⁰ *Ibid*, 127.

Strasbourg'i Rahvusvahelisse Inimõiguste Kohtusse.⁴¹ Islami kogukond ja humanistide rühm leidsid, et kui nende lastel pole õigust RÕ õppimisest vabastust saada, on see inimõiguste rikkumine, sest üldkohustusliku RÕ katte varjus tehtavat usulist propagandat sooviga pöörata lapsi ristiusku. Norra RÕ-t puudutav kohtuprotsess toimus 1999. a. Küsimuse arutamisel juhtis kohus tähelepanu Norra RÕ ainekavas sõnastatud eesmärkidele, milles rõhutatakse, et ainel on koolis teadmiste andmise ja õpilase kõlbelse arengu toetamise funktsioon, RÕ eesmärgiks on üksteisemõistmise kasvatamine ja dialoogi kujundamine maailma erinevalt mõistvate inimeste vahel. Kohus leidis, et selliselt eesmärgistatud kõigile kohustuslik RÕ ei riku usu- ja mõttevabaduse põhimõtet. Otsuse langetamisel lähtus kohus kolmest printsiibist:

1. vanemate õigus kaasa rääkida oma laste hariduse küsimustes;⁴²

2. lapse õigus haridusele, mis on klassikaliselt väljendatud ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 26:1.

Kohus leidis, et pole mingit alust väita, et õigus religioossele haridusele oleks mingi erand. Kui see printsiip sattub vastuollu esimesena nimetatud printsiibiga, tuleb lapse õigusi vanemate omadest tähtsamaks pidada. Arvestada tuleb siin ka lapsele laie-

⁴¹ Protsessi tutvustamisel on kasutatud: Trond Enger, *Religious Education for all Pupils stands trial: the Norwegian experience after three years* (Collegial Paper, presented at International Seminar of Religious Education and Values /ISREV/ XII, Israel, 23.–28. July 2000).

⁴² ÜRO Rahvusvaheline tsiviil- ja poliitiliste õiguste konventsioon, art 18:4, Euroopa konventsioon inimõiguste ja põhivabaduste kaitseks, protokoll 1, art 2 ja UNESCO haridusealase diskrimineerimise vastane konventsioon, art 5:1b.

nevat usuvabaduse põhimõtte austamist. Vanematel ei ole õigust oma last isoleerida teistsugustest maailmavaadetest. Seega on vanemate õigus piiratud lapse õigusega haridusele (kaasaarvatud religiooni küsimustes).

3. Ühiskondlike huvide printsiip seostub olemuselt lapse õiguste printsiibiga. 1989. a vastuvõetud ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 29:1c öeldakse: *Hariduse eesmärk on austuse kasvatamine /.../ erinevate kultuuride vastu, lapse ettevalmistamine eluks võrdsuse, sallivuse ja sõpruse vaimus kõigi inimeste ja rahvaste ning rassiliste, rahvuslike ja usuliste rühmade vahel.* Sama põhimõte sisaldub ka ÜRO haridusliku diskrimineerimise vastases konventsioonis. Kohus leidis, et pluralistlikus ja globaliseerivas maailmas on riigi ülesanne kaasa aidata eelnimetatud dokumentides sätestatud põhimõtete teostumisele. Objektiivne, lapsi kriitiliselt mõtlema õpetav pluralistlik RÕ, mis haarab kõiki õpilasi, saab siin olla oluliseks abinõuks. Seega pole õigustatud vanematele niisuguse õiguse andmine, mis takistab lapsele sellise hariduse andmist.

Neist kolmest printsiibist lähtudes jõudis Rahvusvaheline Inimõiguste Kohus otsuseni, et Norra kooli RÕ muutmine kõigile õpilastele kohustuslikuks õppeaineks ei kujuta endast inimõiguste rikkumist.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Konfessionaalne RÕ näib hästi toimivat ühiskondades, kus see mudel on ajalooliselt järjepidevalt areneda saanud ja kus kirikute roll on suhteliselt märkimisväärne.

Ida-Euroopa endistes sotsialismimaades on aga ilm-

nenud probleeme, mis sellise RÕ mudeli elujõulisuse kahtluse alla panevad. Enamasti on neis maades lähtunud nn restauratsiooni põhimõttest, kus RÕ püütakse jätkata samas võtmes, kui see oli enne ideoloogilisi muutusi. Vahepealne aeg on aga nii inimeste suhtumisi ja mentaliteeti kui ka kiriku rolli ühiskonnas tunduvalt muutnud. Kui kõrvale jätta Poola, kus katoliku kiriku roll ka tänapäeval on väga selgelt tuntav ja seega ka konfessionaalse RÕ sisseviimine koolidesse on olnud valutum, võib paljudes teistes maades näha mitmeid sarnaseid probleeme. Kirikutel endil ei pruugi jätkuda ressursse RÕ käivitamiseks ja inimeste ootusedki on enamasti seotud laiemapõhjalise RÕ-ga.

Mitmetes maades on täheldatav tendents eri kirikute koostöö kujunemisele RÕ küsimustes. See võib seisneda konsultatsioonides, koostöös õppematerjalide ettevalmistamisel jne. Soome luterliku RÕ areng kõigile õpilastele mõeldud avatud konfessionaalsusega RÕ suunas on üheks õpetlikuks eeskujuks, mida silmas pidada ka Eesti kooli RÕ kontseptsiooni välja töötades.

Mittekonfessionaalse RÕ mudel näib praegustes diskussioonides RÕ koha ja ülesannete üle pluralistlikus ühiskonnas üha enam tähelepanu leidvat. See on katse ületada uskkondade vahelisi piire, leida mitmekesisuses ühtsust, mitmekesisust respektierides. See on katse luua fundamentalismile ja ekstremismile vastukaalu läbi üksteise tundmaõppimise ja dialoogi. Odense Ülikooli religiooniuuringu keskuse professor Tim Jensen on 1999. a Euroopa Religiooniõpetuse Õpetajate Föderatsiooni (EFTRE) konverentsil väga jõuliselt väitnud, et kaasaegse Euroopa kultuuri ja religiooni heterogeenset pilti arvestades saab vaid mittekonfessionaalne riigi poolt garanteeritud kohustuslik RÕ tagada, et iga Euroopa kodanik saab ettevalmistuse eluks niisuguses plu-

ralistlikus keskkonnas.⁴³

Dr Arto Kallioniemi Helsingi Ülikoolist rõhutab eriliselt RÕ sotsiaalset rolli. Tema meelest vajab inimene postmodernses maailmas toimetulekuks teadmisi erinevatest maailma mõistmise viisidest. Religioosset haritust võib pidada omamoodi 'kirjaoskuseks', mis avab tee maailma kultuuriloo juurde ning annab keele, sümbolid ja kujundid inimelu sügavamate küsimuste teadvustamiseks ja nendega tegelemiseks.⁴⁴

Mittekonfessionaalse RÕ mudeli valik tähendab usaldust noore inimese vastu, kellel aidatakse elus oma teed leida. RÕ võib olla teenäitajaks kirikusse, kuid see on areng, mille tõekssaamine ei ole haridusseadustikuga sätestatav ega õpetaja poolt planeeritav. See ei saa olla sekulaarses koolis toimuva RÕ taseme hindamise mõõdupuu. Teatud mõttes seisame siin silmitsi RÕ 'kahese loomuse fenomeniga'. Kuhu ja kuidas aga tõmmata piir sekulaarse ja sakraalse dimensiooni vahel RÕ-s ja kuivõrd see võimalik on, ei ole enam siinse käsitluse teema.

Järeldused Eesti kooli RÕ kontseptsiooni jaoks

Euroopa RÕ arengumudelite analüüsist võib Eesti üldhariduskooli RÕ kontseptsiooni jaoks välja tuua järgmised soovitusel:

1. Arvestades meie lähiajaloo ideoloogilist järeilmõju, Eesti religioosset maastikku ja seadusandlust,⁴⁵ näib

⁴³ Tim Jensen, "Religion and Religious Education in a Europe of Conflicting Trends," *Into the third Millenium*, 153.

⁴⁴ Arto Kallioniemi, "The Challenges for religious Education in the Postmodern Society – A Finnish Approach," *Into the third Millenium*, 31.

⁴⁵ Pille Valk, "From the Soviet Atheism to the National Identity – a Specific Background for the Religious Education in Estonia," *Panorama. International Journal of Comparative Religious Education and Values*. Vol. 12/ No. 1 (2000), 78–93. Pille Valk, "Freedom to Believe: From Soviet Atheism to National Independence - Developing RE in Estonia," www.natsoc.uk/relectur.htm

meie üldhariduskooli paremini sobivat selline RÕ mudel, kus seda ainet mõistetakse üldharidusliku õppeainena. Seega pean ma meie oludesse sobivamaks **mittekonfessionaalset RÕ-t**.

2. Vaadates teiste postsotsialistlike riikide kogemusi ja RÕ senist arengut Eestis, on tõenäoline, et vabatahtliku valikainena õpetatav RÕ jääb suhteliselt marginaalseks nähtuseks. Eesti on praegu ainus riik Euroopas, kus mittekonfessionaalne RÕ on valikaine staatuses. Kui tahta, et RÕ jõuaks suurema osa õpilasteni, peab see aine saama kas või osaliselt **kohustuslikuks**. Tõenäoliselt tuleb siis ka hoolikalt läbi mõelda RÕ õppimisest vabastamise põhimõtted.

3. RÕ ainekavade ja õppematerjalide väljatöötamisel ning RÕ õpetajate ettevalmistamisel näib meie oludesse ainumõeldavana sobivat **riigi ja kirikute vahelise koostöö** mudel. Seega tuleks täpsemalt määratleda selle koostöö alused ja vormid. Üheks võimalikuks koostöö kanaliks võiks meie oludes olla Eesti Kirikute Nõukogu ja Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse juures töötav RÕ ainenõukogu. Mõelda tuleks ka sellele, kuidas kaasata RÕ arendamisse erinevate religioonide ja maailmavaadete esindajad. Tõenäoliselt ei õnnestu Inglismaa mudeli efektiivne käivitamine meil kohe ja valutult, kuid see on eeskuju, mida pikemas perspektiivis kindlasti peab silmas pidama. Niisugune koostöö on oluline ka adekvaatsete õppematerjalide väljatöötamiseks.

4. **RÕ eesmärkide** määratlemisel on kasulik eeskujuks võtta teisteski riikides levinud kolmetine jaotus:

- oma religioosse ja kultuurilise traditsiooni ning selle juurte tundmaõppimine **kultuurilise järjepidevuse** tagamiseks;
- erinevate religioonide ja maailmavaadete tundmaõppimine ettevalmistusena **eluks pluralistlikus ühiskonnas** ning

- **kõlbelse arengu ja väärtushinnangute kujunemise** toetamine vastutustundlikuks toimimiseks kiiresti muutavas maailmas.

Nimetatud kolm rühma võib kokku võtta järgnevalt: RÕ eesmärgiks on avatud identiteediga kõlbeliselt küpse isiksuse kujunemisele kaasaaitamine.

5. Kõige eelöeldu realiseerimine vajab aga suurt ja laiaulatuslikku **selgitustööd**, mis aitaks avada RÕ-s peituvat potentsiaali riiklikus õppekavas sätestatud kooli haridus- ja kasvatustöö eesmärkide saavutamiseks.

Tabel

Religiooniõpetuse mudelid Eupoopas¹

Riik	RÕ loomus	RÕ staatus	RÕ alternatiiv	Õppematerjalide koostamine	Märkused
	K= konfessiooniline MK= mitte-konfessionaalne	K= kohustuslik V= valikaine KV= kohustus valida			
Albaania					Konfessionaalne RÕ vähestes kiriklikes erakoolides
Austria	K	K	-	Rügi ja kirikute koostöös	RÕ õpetamise õigus on registreeritud kirikutel ja usulistel ühendustel (hetkel 15).
Belgia	K	K/V	Eetika	Usulised ühendused	Üle poole koolidest on katoliku kiriku koolid. RÕ õpetamise õigus on registreeritud usulistel ühendustel.
Bosnia- Herzegovina	K	V		Usulised ühendused. Piirkonniti erinev	Islami, katoliku, ortodoksi, juudi ja adventistlik RÕ. Väljatöötamisel on kursus "Religioon ja kultuur".
Bulgaaria	K				RÕ vähestes riigikoolides alates 1998, kus osaleb ca 1,2% põhikooli õpilastest. ²
Eesti	MK	V	-	Roguleerimata	
Gruusia	K	V	?		Gruusia õigeusu kirik plaanib RÕ õpetamist.

¹ Ülevaate koostamisel on kasutatud järgmisi allikaid: Peter Schreiner et. al. *Committed to Europe's Future. Contributions from Education and Religious Education. A Reader* (Münster: Coordination Group for Religious Education in Europe and the Comenius-Institute, 2002), 92 – 93.

Peter Schreiner, Hans Fijn van Draat, ed-s., *Who's Who in RE in Europe* (Münster: Comenius-Institute, Protestant Centre for Studies in Education and European Forum for Teachers of Religious Education, Second edition, 1998), 8 – 9.

Peter, Schreiner, ed., *Religious education in Europe. A collection of basic information about RE in European Countries* (Münster: Intereuropean Commission on Church and School and the Comenius-Institute, Protestant Centre for Studies in Education, 2000).

Hans Spinder, ed., *RE in Europe. A guide to the position of religious education in 15 European countries* (A publication of the Intereuropean Commission on Church and School, 1992).

Gerhard Robbers, ed., *State and Church in the European Union* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1996).

² Peter Schreiner, "Observation – Drawing a map on recent methodological developments in teaching of Christianity in Europe," *EEF-NET*, 7 (2001), 10.

Hispaania	K	V	Osaliselt	Kirikud	Ainult katoliiklik RÕ.
Holland	K	V/ K (kiriku- koolides)	-	Kristlikud koolid	RÕ õpetavad kristlikud kirikud, juudi ja moslemi kogukonnad, humanistid. Algkoolis on kohustuslik tutvustada erinevaid väimseid liikumisi. 2/3 koolidest kuuluvad kirikute, neis on RÕ kohustuslik.
Horvaatia	K	V	-	Usulised kogukonnad	76% katoliiklasi. Ka islami RÕ.
Iirimaa	K	K	-	Kirik	Domineerib katoliku koolide võrk. Üle 90% elanikkonnast on katoliiklased.
Inglismaa & Wales	MK	K	-	Kohalike usuhenduste esindajate, õpetajate ja poliitiku koostöökomisjon (<i>LEA-committees</i>)	Multireligioosne kontseptsioon, millega tuleb arvestada ka kiriklikes koolides. Anglikaani kirik on riigikiriku staatuses.
Island	MK	K	-	Riik koostöös kirikuga	MK RÕ põhimõte alates 1926.aastast. 93% elanikkonnast on protestandid.
Itaalia	K	V (alates 1991)	<i>Inimõigused</i> (kursust pole välja tõetatud)	Kirik	Ca 90% õpilastest osaleb katoliiklikus RÕ-s, mida finantseerib riik. Protestantidel on õigus oma lastele RÕ-st korraldada kodus või kogudes oma raha eest.
Kreeka	K	K	Osaliselt	Riik ja ortodoksi kirik koostöös. Islami kogukond (Traakias) korraldab oma RÕ-st ise	Valdavalt õpetatakse ortodoksset RÕst, vähemal määral ka islami RÕ.
Küpros	K	K	-	Kreeka õppekavad	Vabastamise võimalus puudub.
Leedu	K	KV	Eetika	Kirikud	Valdavalt katoliiklik RÕ (75%).
Luxemburg	K	KV	+		Valdavalt katoliiklik RÕ
Läti	K	V/K	<i>Eetika</i>	Kirik	Katoliiklik või luterlik RÕ. 1998 alates võib RÕ olla koolis kohustuslik.
Malta	K	V			Vaid katoliiklik RÕ. Kõik koolid on katoliku kiriku koolid
Norra	MK	K	-	Riik	RÕ-st vabastamise õigus praktiliselt puudub.
Poola	K	V	<i>Eetika (?)</i>	Kirik	RÕ-s osaleb üle 90% õpilastest.
Portugal	K	K/V	+		RÕ õpetamine alates 1986. a
Prantsusmaa	Alsace – Moselle: K	KV	<i>Eetika</i>	Kirikud	Luterlik, reformeeritud, katoliiklik ja juudi RÕ, mida korraldavad vastavad kirikud või kogukonnad
					RÕ riigikoolis puudub. Alates 1996 <i>culture religieuse</i> VI ja X klassis ajaloo ja prantsuse keele raamcs. Pika aega oli kolmapäev tundidest vaba, et vanemad saaksid korraldada oma lastele RÕ-st. See on praegu muutumas. ³ Katoliku koolides (~20% õpilastest) K RÕ.
Rootsi	MK	K	-	Kiriku ja kooli koostöö	99% õpilastest osaleb nn <i>objektiivses RÕ-s</i> .
Rumeenia	K	V	?	Kirikud	RÕ alates 1998. a. Valdavalt on RÕ seotud Rumeenia ortodoksi kirikuga, õpetatakse ka protestantlikku ja katoliiklikku RÕ-t.
Saksamaa	K	K	<i>Eetika</i> .	Kiriku ja riigi koostöö	Evangeelne, katoliiklik, juudi, islami või ortodokse

³ Bernard Kaempf, "France. Religious Education," *Religious Education in Europe*, 44 – 48.

			<i>Väärtusõpetus, filosoofia</i>		RÕ. Erandiks on Berliin, Brandenburg ja Breemen.
Slovakkia	K	V	-	Kirikud	Katoliiklik või protestantlik RÕ.
Soome	K	K	<i>Maailmavaateõpetus</i>	Kiriku ja riigi koostöös	97% õpilastest õpib luterlikku RÕ-st, mida iseloomustab nn <i>avatud konfessionaalsuse põhimõte</i> .
Sotimaa	MK/K	K	-	Riik. Kirikukoolide puhul kiriku ja riigi koostöös.	Konfessionaalne RÕ on vaid kirikukoolides (30% koolidest).
Šveits	K/MK	V/K		Kirikud / Riik / Koostöö	RÕ on reguleeritud eri kantonites erinevalt. 16 kantonis korraldavad RÕ-st kirik ja riik koostöös, 8 kantonis korraldab RÕ-st riik, 3 kirik. ⁴
Taani	MK	K	-	Haridusosakonnad koostöös RÕ õpetajate ühendusega	MK RÕ alates 1989. ⁵
Tšehhi	K	V	-	Usulised ühendused	7. kl-s on kooli RÕ asemel leerikool RÕ-st võivad õpetada registreeritud kirikud ja usulised ühendused. Domineerib katoliiklik RÕ, osalejaid suhteliselt vähe.
Türgi	K	K			Põhirõhk on islamil, käsitletakse ka juutlust, kristlust, hinduismi ja budismi ning eetikat. Uus õppekava ületab RÕ konfessionaalsuse piire. ⁶
Ukraina					1996. a konstitutsioon annab vabakoolidele õiguse õpetada RÕ-st vabainena.
Ungari	K	V/kiriku-koolides K	<i>Väljatõotamisel</i>	Kirikud	RÕ õpetamine ei olnud keelatud ka sotsialismi perioodil. Riigikoolides on RE vabatahtlik, kirikukoolides kohustuslik. Üksikutes kirikukoolides MK RÕ.
Valgevene					Mõnedes koolides õpetatakse religioonide aialugu.
Venemaa	~K	V	?	Pole reguleeritud	RÕ-st saab õpetada alates 1990. A ainult vanemate soovil.

⁴ Peter Schreiner, "Different Approaches to RE/RS in European Schools – the Scandinavian Approach in a European Context," Nils-Ake Tidman, ed., *Into the third Millennium. Föreningen lärare i religionskunskap* (Malmö: Team Offset & Media, 1999), 119.

⁵ Sven-Ake Selander, "State, Church and School in the Scandinavian Countries – in a European perspective," *Into the third Millennium*, 68.

⁶ Hadi Adanali, "The Many Dimensions of Religious Education in Turkey," Zarrin T. Caldwell, ed., *Religious Education in Schools: Ideas and Experiences from around the World*, (Madrid: International Association for Religious Freedom, 2001), 18.